

MAATSCHAPPELIJKE, SPECIAAL ECONOMISCHE
 VERANDERING DER BEVOLKING VAN
 MIDDEN-CELEBES, SEDERT DE INVOERING VAN
 HET NEDERLANDSCH GEZAG ALDAAR 1).

DOOR

Dr. N. ADRIANI.

De invoering van het Nederlandsch gezag in Midden-Celebes, die begonnen is in het eind van Augustus 1905, en in de daarop volgende jaren haar beslag heeft gekregen, is een groote weldaad geweest voor de To Radja'sche bevolking. Om dit duidelijk te maken, moet ik uit de geschiedenis van het To Radja-volk, voor zoover ik die zelf heb medebeleefd, drie tijdvakken schetsen. Het eerste omvat de jaren 1892—94, het tweede loopt tot 1901 en het derde tot nu.

In 1892 heeft de zendeling-leeraar Alb. C. Kruijt, die van uit Gorontalo de zuidkust der Tomini-bocht reeds eenige malen had bezocht, zich gevestigd aan de monding van de rivier *Posso*, de uitwatering van het meer dat het hart van Midden-Celebes vormt. Van hem stammen de eerste uitvoerige berichten omtrent het geheele stroomgebied van de *Posso*, daarbij inbegrepen het Meer in zijn ganschen omvang. Dr. Kruijt legde zich vooral toe op de aardrijkskunde en de volkenkunde van dit gebied, maar deed natuurlijk allereerst zijn best om de taal te leeren spreken. Hij bevond dat de bevolking van Midden-Celebes tusschen de Z. kust der Tomini-bocht en de N. kust der Bone-golf en van af het Centraal-gebergte in 't W. tot aan de grenzen van Loinan en Mori in 't O., één groot geheel vormt, in taal, godsdienst en zeden. Niettemin is zij in een

1) Voordracht door dr. N. Adriani gehouden den 17^{den} April 1915 te Amsterdam, in de jaarlijksche algemeene vergadering van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap.

aantal stammen verdeeld, waarvan er zeker een 15-tal zijn op te noemen en die lang niet altijd vriendschappelijk tegenover elkaar hebben gestaan.

Wat reeds spoedig de aandacht trok, was de geringe dichtheid der bevolking. Eene latere berekening heeft uitgemaakt, dat in het best bevolkte deel van 't binnenland, de eigenlijke Posso-depressie, nauwelijks 15 zielen op den K. M.² komen. De zooeven genoemde 15 stammen, die te zamen de Bare'e-sprekende Toradja's uitmaken, zijn zeker niet sterker dan rond 40 000 zielen.

De oorzaken van dit geringe zielental op een zoo groot oppervlak zijn verschillend. In de eerste plaats noem ik de slavernij. Slavinnen hebben niet graag kinderen; ze hebben dikwijls niet den tijd ze behoorlijk te verzorgen, zoodat ze in vele gevallen sterven. Blijven de kinderen in leven, dan mogen de ouders ze opvoeden totdat ze wat kunnen werken en dan neemt de heer ze in huis. De slavinnen werden verder in hare jeugd vaak door hare heeren gebruikt en dan was het voor haar zaak te zorgen dat ze geen kinderen kregen, want ze konden er geheel alleen voor zorgen. De heer maakte er zich af met: „wie zegt dat ik de vader ben? Een kind van een ongetrouwde slavine heeft vele vaders.” Door de ruw aangewende en daardoor vaak gevaarlijke afdrijvingsmiddelen heeft menige slavine zich voor later bedorven.

Ook de heeren en vrouwen hadden weinig kinderen. Heeft men slaven, dan heeft men ook bedienden, en hiermede is al een voornamere reden vervallen om op kinderen te hopen. Vrouwen van slavenhoudende stammen zijn gewoonlijk gemakzuchtig; zij zien er tegenop om vaak te bevallen en hebben in hare slavinnen kundige helpsters voor het afdrijven der vrucht. Dat dit geen theoretische bespiegelingen zijn, is gemakkelijk aan te toonen door eene vergelijking tusschen die stammen die weinig of geen slaven hadden, en de slavenhoudende stammen. De To Pebato, die aan den W.-oever der Posso wonen, hadden maar enkele slaven. Hun waren kinderen, als de aangewezen helpers bij den veld- en huisarbeid, steeds welkom. Gezinnen van 5, 8, 9, zelfs van 13 kinderen zijn bij hen dan ook geen zeldzaamheid; de slavenhoudende To Lage hebben doorgaans 1, 2, 3 of geen kinderen.

Een andere oorzaak van de geringheid der bevolking was de slechte hygiënische toestand. De To Radja's zijn wel een gezond volk, maar zij zijn niet sterk; eene ongesteldheid die ons weinig deert, stelt hen buiten staat om te werken. Verregaande onzindelijkheid van de huizen, erven en lichamen der menschen veroorzaakte veel huid- en oogziekte en gaf aanleiding tot infectie bij verwonding. Bij ziekte ontbrak nagenoeg elke rationeele wijze van behandeling. En de slechte voedingstoestand gaf weinig weerstandsvermogen. Zoo werden een aantal ziektegevallen tot sterf-

gevallen, waar tijdige hulp den lijder had kunnen redden. Zeer oude menschen waren dan ook zeldzaam en zelfs grijsaards zag men weinig. Vooral onder de kinderen was de sterfte zeer groot. Zoolang een wichtje nog de moederzorgen noodig heeft, wordt het zeer zorgvuldig opgepast, maar kan het kind loopen en zich zelf wat helpen, dan wordt er weinig meer naar omgekeken. Broertjes of zusjes, maar weinig ouder en evenmin wijzer dan het kind zelf, worden aangesteld om op hem te passen en wat daarvan terecht komt, begrijpt een ieder die de To Radja'sche huizen kent, slecht gebouwd, op palen van 2 M. hoogte, waar tallooze gelegenheden zijn voor een kind om te vallen, zich te bezeeren, zich te branden of allerlei slecht verteerbare dingen in te slikken.

Epidemieën komen, voor zoover wij weten, niet zeer dikwijls voor, maar als er b.v. eens pokken of buikziekten uitbreken, dan is de bevolking ook zoo goed als machteloos. Ziektebezweerdere maakten gebruik van den schrik die onder de menschen heerschte, en ondernamen allerlei ave-rechtsche praktijken, om naam en winst te maken. Bleef een huis bevrijd van de ziekte, dan bracht men daarheen lijders over, omdat men meende dat zulk een huis „koel”, d. w. z. ziekte-vast was, en zoo werd dan ook daar een besmettingshaard gevormd. Zoo kwamen er velen om.

Oorlogvoeren en koppensnellen waren als directe oorzaken der schaarscheid van bevolking niet zoo gewichtig als men wel zou meenen, want de gevechten waren zelden bloedig en als er tengevolge van een sneltocht 10 menschen omkwamen, was het al veel. Maar de voortdurende oorlogstoestand verhinderde de menschen zich met kracht op den landbouw toe te leggen. Geen enkel bedrijf bloeide. Uit vrees voor krijgsgevaar bouwde men de dorpen op steile heuveltoppen. Daar was weinig plaats en dus stonden de huizen dicht opeen; de grond was zoo goed als overal een mesthoop en water was doorgaans niet dichter bij dan aan den voet van den heuvel. Op die heuveltoppen was men daarenboven zeer aan wind en regen blootgesteld en de slecht gebouwde huizen boden daartegen te weinig beschutting. Deze toestanden, de indirecte gevolgen van het oorlogvoeren, waren voor de bevolking nog schadelijker dan de oorlog op zich zelf.

Doodvonnissen, die zoo goed als uitsluitend voltrokken werden aan degenen die van hekserij waren beschuldigd en door het godsgericht slechts zelden als onschuldig werden aangewezen, hebben ook wel een aantal menschen weggenomen, maar toch niet zooveel dat de bevolking er merkbaar door afnam.

Er was echter nog een reden te noemen voor de geringe dichtheid der Toradja'sche bevolking, n. l. het zwervend leven der mannen. Tot het inzamelen van boschproducten, het zieden van zout of het snellen van

koppen bleven zij soms maanden lang van hunne vrouwen verwijderd, en gewoonlijk waren zij er ellendig aan toe, als zij terugkwamen. In de bosschen hadden zij niet genoeg te eten, waardoor zij er toe kwamen zich met allerlei onverteerbaars de maag te vullen. Ook het zoutzieden maakte de meesten ziek.

En dan moet ook het ongebonden leven dat vele jonge mannen op sexueel gebied leiden, en vooral het vroeg beginnen met meisjes op te zoeken, slecht op de voortplanting werken. Dikwijls hebben mannen ons om geneesmiddelen tegen impotentie verzocht.

De schaarschheid der bevolking had ten gevolge, dat er overvloed was van bouwland. Er werd dan ook met den grond zeer onnadenkend gehandeld. De dorpen hadden zelden meer dan 200 of 250 inwoners, maar toch had ieder dorp een zeer grooten kring van de omstreken noodig, om zich te kunnen voeden. In den landbouw, het hoofdbedrijf der Toradja's, zijn zij bepaald ijverig te noemen; trouwens: eene rijstetende bevolking kan niet lui zijn. Ieder jaar werd er een stuk oerwoud gerooid, of reeds te voren bebouwd geweest land werd ontdaan van het jonge bosch dat er weer was opgegroeid, het gevelde hout werd verbrand en de grond zonder eenige bewerking, met rijst beplant. Bleven de regens uit, dan mislukte het gewas. De grond is in Midden-Celebes voor een groot deel kalkbodem, dus droog en niet bijzonder vruchtbaar. De Posso, de Bongka en de Poena zijn de eenige groote rivieren; de Poena, de kleinste der drie, is niet eens bevaarbaar. Verder zijn er wel tal van grotere en kleinere beken, maar toch kan Midden-Celebes geen waterrijk land worden genoemd.

Daarenboven is het land zeer heuvelachtig, om van de centrale bergketenen niet te spreken; deze zijn trouwens onbewoond. Groote vlakten zijn er bijna niet en die er zijn, hebben reeds zeer lang geleden hun bosch verloren en zijn met alang² begroeid, zoodat ze geheel zijn uitgedroogd. Er waren ook vlakten die zeer goed konden bevoeid worden, maar de Toradja's legden geen natte rijstvelden aan en dreven den landbouw uitsluitend op droge velden, die dus geheel van den regen afhankelijk waren. Rijst is het hoofdgewas; ook maïs wordt veel aangeplant, verder wat gierst en een weinig van de oorspronkelijk inheemsche maïssoort, verder nog erwten, aardvruchten, suikerriet, groenten en tabak, alles voor eigen gebruik.

De grenzen van iederen stam waren nauwkeurig bekend en binnen deze grenzen behoorde al het land aan den stam. Waren dus de bouwgronden rondom een dorp uitgeput, dan konden de bewoners gemakkelijk verhuizen, want er was plaats genoeg. Ontgonnen grond werd het eerste jaar voor den rijstbouw gebruikt, het tweede jaar voor tweede ge-

wassen, daarna moest hij weder eenige jaren braak liggen. Zoo hadden er, binnen het gebied van den stam, telkens verhuizingen plaats.

Grondrechten, in de beteekenis die wij aan dezen term hechten, bestonden niet. Waar wij ook onze huizen wilden bouwen, konden wij zoo veel land als erf nemen, als wij maar wilden, doch wanneer wij het verlieten, verviel het van zelf weer aan den stam. Slechts de vruchtboomen blijven eigendom van den planter. Een akker aan te leggen op het grondgebied van een anderen stam, was steeds geoorloofd, mits men kennis gaf aan het hoofd van 't naaste dorp. Men gaf hem dan tevens een klein geschenk, om zich van zijne hulp te verzekeren, voor 't geval dat men met zijne dorpelingen ongenoegen mocht krijgen.

De veeteelt was niet onbelangrijk. Het groote vee bestond uitsluitend uit buffels, die vrij rondliepen en eenmaal 's jaars werden opgevangen, om dan een tijd lang gehoed te worden, ten einde niet te verwilderen. Maar door de weinige zorg die aan de buffels werd besteed, was de voortplanting niet wat zij had kunnen zijn en als er ziekte uitbrak, sterven de buffels in grooten getale. Voor geen ander doel werden ze benut, dan als slachtvee, en op de groote feesten werden ze daartoe bij tientallen gebruikt.

Huisdieren waren geen andere dan varkens, kippen, honden en katten. De honden werden gehouden voor de jacht. Geiten hielden de To Radja's voornamelijk om ze aan de Mohammedaansche strandbewoners te verkoopen, want zij hebben van geitenvleesch denzelfden afkeer als wij.

Jacht en visscherij konden als bronnen van bestaan worden genoemd, maar niet als bronnen van welvaart of vooruitgang. Als een feest in 't vooruitzicht was, organiseerde men wel jacht- en vischpartijen, om de noodige toespijs te krijgen; ook wist men wel dat de huiden en de horens der herten aan den Chinees van 't strand konden verkocht worden, maar overigens werd de verkregen buit dadelijk opgemaakt. Alleen aan het Meer was gerookte visch wel eenigszins een handelsartikel. Maar wegens de schaarschte van het zout werd die visch niet gezouten en was dus tegen bederf niet voldoende toebereid.

Meer dan jacht en visscherij, had de nijverheid te beduiden als economische factor. De bereiding van boomschors tot kleedingstof, die van de hamertjes voor dit werk benodigd, het vlechten van manden en maten, het pottenbakken, het zout- en suikerzieden en het ijzersmeden gaven gelegenheid tot overproductie, omdat de grondstoffen der voortbrengselen van deze takken van nijverheid niet in het gebied van elken stam te verkrijgen zijn. Zoo ontstond een echt gemoedelijke ruilhandel tusschen de leden van verschillende stammen. Over den handel wil ik echter

niet spreken eer ik nog een woord heb gezegd over de inrichting der Toradja'sche maatschappij.

Deze was zoo eenvoudig, dat zij voor ons in den aanvang van ons verblijf niet begrepen werd, daar wij ons een zoo weinig georganiseerden toestand moeilijk konden voorstellen. Het heeft ook steeds geruimen tijd geduurd, eer de bestuursambtenaren den staatkundigen toestand hadden begrepen, en ook nu nog maken zij zich dikwijls ontstemd over het geringe begrip dat de hoofden hebben van hun ambt, omdat zij niet voor oogen houden, dat het hoofd zijn, nooit een ambt is geweest bij de Toradja's. De stam is een complex van familiën, die hunne onderlinge verwantschap nog niet zijn vergeten. Die verwantschap wordt telkens weder versterkt, door het endogame huwelijk: men trouwt n.l. steeds in den stam, dus met een verren bloedverwant. Huwelijk buiten den stam komt weinig voor, want een niet-stamgenoot is een vreemdeling. Binnen den stam nu waren weder de dorpen in engeren zin groote familiën. Macht hadden alleen de vrijen over hunne slaven, maar ook deze macht was niet onbeperkt. Maar overigens was in deze dorpseenheid de een niet meer dan de ander. Het eenige verschil in rang was de afstand tusschen de generatiën. Grootouders, oudooms en oudtantes stonden het hoogst in rang, daarna: ouders, ooms en tantes en allen die van hun geslacht waren; deze allen werden aangesproken met de beleefdheidsvormen die in de taal voorhanden zijn. Aangetrouwde familie geldt als eigen: trouwens zij is steeds eigen familie, met welke de band weder een weinig nauwer is aangehaald. De leden zijner eigene generatie: broers, zusters, neven, nichten beschouwde men als zijne gelijken. In zulk eene maatschappij is alleen een natuurlijk overwicht van den een op den ander mogelijk; alle onderwerping van den een aan den ander geschiedde vrijwillig en boven allen stond gelijkelijk het gewoonterecht.

Van zulk een dorp kon alleen hij hoofd worden, die de eigenschappen bezat welke hem maakten tot den natuurlijke beschermer zijner dorpsgenooten. Een Toradja verlangde dat zijn hoofd was: moedig genoeg om vreemdelingen te doen afzien van aanvallen, beboetingen of beleedigen, welsprekend genoeg om in rechtszaken te winnen of althans weinig te verliezen, en mild genoeg om een dorpsgenoot die in den nood zat te redden. Talent van organiseeren, voor het leiden van feesten, sneltochten of het uitvoeren van eenig publiek werk, zooals het overbruggen eener ondoorwaadbare rivier, was ook zeer gewenscht in een hoofd. Maar in geen geval waren er begrippen als erfelijkheid of hooge afkomst in het spel om de keuze van een hoofd te bepalen. In die kleine dorpen van een paar honderd menschen wist iedere volwassene wie 't meest geschikt was, en dat was steeds hij „wiens trap het gladst was”, die den

meesten aanloop had van menschen die hem noodig hadden. Reeds daardoor was men tot hoofd aangewezen. Maar als een dorpeling zijne zaak liever toevertrouwde aan het hoofd van een ander dorp dan het zijne, dan was hij daarin geheel vrij.

Zulk een hoofd nu had niet anders te doen dan het gewoonrecht te handhaven. In overleg met de overige gezinshoofden van zijn dorp beaadslaagde hij over de zaken die het gansche dorp aangingen: verdeling der gronden, 't geven of bijwonen van feesten, het regelen eener begrafenis, het bouwen van een dorpstempel, het ondernemen van een sneltocht, het veroordeelen eener heks, het sluiten van een huwelijk en al zulke zaken meer. Maar in alles bleven de dorpingen vrij; men begrijpt dus van zelf dat alles naar het gewoonrecht moest gaan, anders was er geen reden om de uitspraken van het hoofd te volgen. Een goed hoofd was dus hij, die wist uit te spreken wat in het hart zijner dorpingen leefde. Geen hoofd zou dus, om maar eens iets te noemen, de mannen of jongelieden van zijn dorp mogen bevelen om boschproducten te zoeken, en daarmee eene schuld betalen die hij bij den Chinees had aangegaan. Men zou hem eenvoudig niet hebben gehoorzaamd, omdat geen bepaling van het gewoonrecht het hoofd tot zoo iets vrijheid gaf. Trouwens, als de Toradja's wisten dat iemand in schulden stak, zouden zij hem nimmer hoofd maken.

Stamhoofden waren er niet. Wel had bijna iedere stam onder zijne dorpschoufden er een of meer die aller toevlucht of raadsman was, maar van ondergeschiktheid der dorpschoufden was al even weinig sprake als van die der dorpingen aan hun hoofd. En dat er ook geen opperhoofd van alle Toradja-stammen was, behoef ik U, na het zoo even gezegde, nauwelijks mede te deelen. Wel komt in menig ambtelijk rapport een Radja van Posso voor, en ik herinner me een slimmen Toradja, die langen tijd een controleur heeft doen gelooven dat de Radja van Posso er een rijksraad op na hield en dat hij daarvan het meest invloedrijke lid was, maar de man vertelde mij later lachend, dat de controleur hem zoo dikwijls had gevraagd naar den Vorst en zijn Rijksraad, dat hij er eindelijk maar zelf een had benoemd en daarbij zich zelf niet had durven passeeren. De controleur kon het toch niet navragen, want het eigen-gemaakte lid van den Rijksraad was de eenige die wat Maleisch kende.

Geheel Midden-Celebes was, volgens de oude overlevering, het eigendom van den Vorst van Loewoe, een Boeginees, die te Palopo, aan de golf van Bone woonde. Deze vorst zond op bepaalde tijden belasting-gaarders naar de Toradja's, die de schatting voor hunnen heer kwamen innen en tevens met groote vrijmoedigheid hunne eigene belangen behartigden. Verder liet de Loewoesche heerscher de Toradja's geheel aan

hun lot over, en dit was dan ook de reden waarom zij er niets tegen hadden hem als heer te erkennen.

Om de schets van het verleden der Toradja's volledig te maken, volg hier nog een woord over hun handel.

Handel binnen den stam was onmogelijk; ieder maakte voor zich zelf wat hij noodig had. Wat men niet had, vroeg men eenvoudig aan iemand die het wel had, want aan familie mocht men niets weigeren. Het communisme ging zoo ver, dat men eigenlijk alleen zijn kapmes en zijne allernoodzakelijkste kleeding zijn eigendom kon noemen. Verder vroeg, gebruikte, leende of nam ieder de dingen zijner familieleden naar zijn goedvinden, met het natuurlijk gevolg, dat er voor niets behoorlijk zorg werd gedragen.

Producten van nijverheid, die de eene stam kon maken en de andere niet, deden den reeds boven genoemden ruilhandel ontstaan. De stammen in wier land ijzer was, ruilden hunne kapmessen, bijlen, zwaarden en lansen tegen rijst, of katoenen goederen; steenen hamertjes om boombast te kloppen werden vaak geruild tegen geklopte boomschors, en zout kocht men gewoonlijk voor buffels; aardewerk ging eveneens tegen rijst. Geld werd zeer zelden gebruikt; alleen haantjesduiten, waarvan er 36 in een dubbeltje gaan, dienden om kleinigheden mede te koopen. Markten hebben de Bare'e-sprekers nooit uit zich zelf gehouden.

De groothandel was geheel in vreemde handen. Aan de Z. kust der Tomini-bocht woonden een paar Chineezers, die handelswaren welke bij de Toradja's gewild waren, in voorschot gaven aan Makassaren, Boegineezen, Katliërs, Gorontaleezen en Mandareezen, die daarmede als markramers de Toradja's bezochten. Het waren vooral deze tusschenhandelaars die den Toradja's allerlei goederen aanpraatten, waarvan de prijs dan moest worden voldaan in rotan, damar, was, huiden, hertshorens of rijst. Deze producten moesten de Toradja's zelf naar het strand brengen; met grove winst deden de tusschenhandelaars ze dan aan de Chineezers over. Steeds wisten de tusschenhandelaars de Toradja's onder de schuld te houden en nimmer stonden zij toe dat zij hunne boschproducten regelrecht aan de Chineezers verkochten. Zoo hadden dan de Toradja's weinig voordeel van dezen handel, want wat zij in handen kregen, was schandelijk duur betaald; daarenboven bracht deze handel hen in geen enkel opzicht vooruit. De handel dien de Toradja's onder elkaar dreven, voorzag in hunne dagelijksche behoeften aan gereedschappen, kleederen en sieraden, vee en voedsel. Maar de handel in boschproducten had ten doel om schatten te vergaderen. En daar een Toradja alles wat hij in persoonlijk eigendom wil houden, moet verbergen, zoo moest hij de katoenen goederen, koperen borden, sirih-doozen, enz. die hij met den han-

del in boschproducten had verworven, hier of daar wegstoppen. Op feesten kwamen dan zulke bezitters in fraaie kleederen te voorschijn, maar in het dagelijksch leven bleven zij zich behelpen met den lendengordel en den hoofdoek van boomschors. Een groot deel dezer schatten ging bij den dood van den eigenaar mede in de lijkist, en verder diende deze wijze van kapitaliseeren om bij beboetingen het noodige bij de hand te hebben en om bij zijne stamgenooten den naam van een rijk man te verwerven en op die wijze tot aanzien te geraken. Vooral in het Hiernamaals zou degene die veel in zijne lijkist mee had, als een voorname aankomen.

Op de beschaving der Toradja's had het zoeken naar boschproducten zeer zeker geen heilzamen invloed. Maanden lang bleven de mannen in de bosschen; vrouw en kinderen bleven dan te huis achter en moesten maar zien hoe zij aan den kost kwamen. In de bosschen leidden de mannen een lui leven en werkten alleen als zij lust hadden. Een deel van den prijs der gehaalde producten ging weer op aan rijst, die hun de handelaar waarlijk niet goedkoop leverde. Voor de rest kocht men wat men zelf verlangde, en bleef er nog wat over, dan werd er ook iets voor vrouw en kinderen gekocht. Maar wat men thuis bracht, stond nooit in behoorlijke verhouding tot den tijd dien men er voor had besteed. Vaak ook hoorde de man van mededeelzame vrienden, hoe zijne vrouw tegen den een had geglimlacht, den ander tabak had gegeven en van een derde nogal eens bezoek had gehad, zoodat ook dikwijls huiselijke twisten, zelfs echtscheiding op de thuiskomst van den man volgden. In den landbouw werkten man en vrouw te zamen voor het gemeenschappelijk onderhoud van elkaar en de hunnen. Maar als hij boschproducten ging zoeken, had de man alleen zijn eigenbelang op het oog; vrouw en kinderen liet hij zoo lang in den steek.

Hiermede heb ik U een vluchtig overzicht gegeven van de Toradja'sche maatschappij, zooals wij die in de jaren 1892 en volgende hebben leeren kennen.

In 1894 werd de eerste school opgericht onder de Toradja's. Het duurde nog wel een paar jaar, eer zij voor goed aan den gang was en nog een paar jaar langer, eer er nog twee andere scholen geregeld werden bezocht. Dit is feitelijk de eerste gebeurtenis geweest, die een duurzaam invloed op de Toradja's heeft teweeg gebracht.

In 't begin echter was daarvan nog niets te bespeuren. Zonder eening invloed bleef ook de vestiging van een controleur aan de Tomini-bocht, in 1894, die 30 gewapende politiedienaren onder zich kreeg. Het eenige wat deze ambtenaar te doen had, was: de vestiging aan den mond

der Posso in orde te houden en vreemde invloeden aan de kust tegen te gaan. Met groote nauwgezetheid werd deze politiek van onthouding gevolgd; de beide eerste ambtenaren zijn nooit verder dan twee paal het Binnenland in geweest, en vulden hunne rapporten met hetgeen zij te hooren kregen van den heer Kruijt, die geregeld het Binnenland inging en ook de eerste was die het Posso-meer in kaart heeft gebracht.

Wat in deze beide perioden van wege de Zending is geschied: de studie van land, volk en taal, heeft later rijke vrucht gedragen. Vanwege de Regeering is in 1897 eene expeditie uitgerust, naar de zuidkust van het Meer, die ten doel had uit te maken of de Vorst van Loewoe werkelijk de heer des lands was. Dr. Kruijt had dit reeds lang te voren bekend gemaakt, maar de toenmalige resident van Menado hield vol dat het niet waar was. Bij deze gelegenheid is het Meer aan de Z. en O. kust opgemeten en geologisch onderzocht, maar de uitslag van dit laatste onderzoek is verloren gegaan, daar de mijn-ingenieur Fennema in het Meer is verdrongen.

Eerst in 1901 begint de derde periode over welke ik wilde spreken, n.l. die der groote veranderingen, als gevolg van het doortasten der Ned. Indische Regeering, of liever van den in 1901 benoemden controleur der Tomini-bocht, den heer A. J. N. Engelenberg. De Regeering wist dat zij in dezen ambtenaar iemand zond die hart had voor de Inlandsche bevolking en verantwoordelijkheid op zich dorst te nemen.

De heer Engelenberg zocht terstond aanraking met de Zending. Voor ons was het eene weelde, een man te ontmoeten, met zoo veel belangstelling voor zijn werk, zulk eene hooge opvatting van zijn plicht en zoo ruime gezindheid om van anderen te leeren. Hij begon met de taal te bestudeeren en het Binnenland te bezoeken, wat toen nog te voet moest geschieden, langs zeer slechte paden. Militair geleide nam hij nooit mede. Eigen aanschouwing gaf hem het inzicht om de gewonnen inlichtingen zelfstandig te verwerken, en zoo kon hij reeds spoedig eene reeks voorstellen indienen bij de Regeering.

Zijn eerste poging was, om de Toradja-landen los te maken van Loewoe. Wel bemoeide zich Loewoe nimmer met de Toradja's; het was zelfs te zwak en te onverschillig om met elkaar vechtende Toradja-stammen den vrede te gebieden, maar de Toradja's waren zeer aan Loewoe gehecht, hadden een bijgeloovige vrees voor de(n) Vorst(in) en gevoelden instinctmatig dat zij door de losmaking van Loewoe zouden vastraken aan de Ned. Regeering en dat zij van deze meer zouden bemerken dan van Loewoe. Zooals wel van zelf spreekt, was Loewoe er niet toe te vinden om de Toradja-landen los te laten. Contr. Engelenberg, res. Brugman en kapt. Van Waasdijk werden in 1903 in audiëntie door den

Rijksraad ontvangen, maar de Vorstin vertoonde zich niet en haar man, die voor haar het woord moest voeren, verwaardigde zich niet een enkel woord te zeggen en toen er koffie en gebak werd rondgediend, nam hij een gebakje, dronk een kopje koffie, spoelde den mond uit, stond op en ging heen.

Langs diplomatieken weg viel dus niets te bereiken. Maar twee jaar later, in 1905, werd Loewoe door ons aangevallen, als bondgenoot van Bone; de hoofdstad Palopo bezweek, en toen hun heer zich aan de Koempania overgaf, werden ook de Toradja's Gouvernements-onderdanen. Maar van den val van Palopo vernamen zij niets, de Vorstin van Loewoe hielden zij voor onoverwinnelijk en de Loewoeërs zelf zonden gezanten, om den Toradja's voor te praten dat de Vorstin zich gereed hield de Hollanders te verslaan en dat zij haren onderdanen verbodde zich over te geven. De streken die toen onder den invloed der Zending stonden, luisterden niet naar dezen dwazen raad, maar gaven zich dadelijk over; wat buiten onzen invloedssfeer lag, toonde neiging tot weerstand bieden. Maar toen in December 1905 en in Januari 1906 in weinige uren tijds de 't best versterkte bergvestingen waren genomen, zag men overal in, dat tegenstand nutteloos en schadelijk was, en onderwierp zich de geheele Posso-streek aan het Nederlandsch gezag. Sedert is zij nimmer weder in opstand gekomen.

Het is verbazend, wat er in de laatste maanden van 1905 en in het begin van 1906 is gewerkt door den heer Engelenberg. Sedert 1903 was hij assistent-resident van de nieuw gevormde afdeeling Midden-Celebes. Toen hij in het eind van Augustus begon met militair optreden tegen Napoe, moest hij den controleur zijner onderafdeeling Posso ontslaan, daar deze had getoond niet te begrijpen hoe hij moest optreden. Gelukkig kon de commandant van Menado, de 1ste luit. Voskuil, hem als civiel- en militair-gezaghebber vervangen, en welk een steun de heer Engelenberg aan dezen officier heeft gehad, kan o. a. de huidige secretaris van dit Genootschap getuigen, die als luit. ter zee 1ste kl. en commandant van Hr. Ms. „Bali”, was belast met de hydrografische opname van de Tomini-bocht en dikwijls Posso heeft aangedaan om troepen over te brengen of kolen te laden. Menigmaal heeft de heer Naber deelgenomen aan de beraadslagingen tusschen de heeren Engelenberg en Voskuil, die gewoonlijk in de Zendelingswoning plaats hadden.

Nadat de onderwerping der Toradja's een feit was geworden, werd Posso voorloopig onder militair bestuur gelaten. Tot 1907 bleef de heer Voskuil, toen kwam kapitein Mazee. Heeft de heer Voskuil de onderwerping tot een goed einde gebracht en de eerste maatregelen genomen om een beteren toestand te scheppen, aan den heer Mazee komt de eer

toe de maatschappij der Toradja's in den grond te hebben hervormd en zijne hervormingen met zooveel beleid te hebben ingevoerd, dat zij nimmer ontevredenheid hebben gewekt.

Een maatregel dien de heer Voskuil reeds had genomen, was het vrijverklaren der slaven. Natuurlijk werd dit zeer dwaas gevonden. „De Koempania weet niet wat zij doet, zeide een hoofd tot mij, met al die domme en slechte menschen in eens te willen gelijk stellen met ons, die altijd de grootste moeite hebben gehad om hen iets verstandigs of behoorlijks te laten doen.” Het vrijlaten der slaven maakte op de vrijdenzelfden indruk als b. v. op ons zou gemaakt hebben het meerderjarigverklaren van alle schoolkinderen. Om het gevaar te keeren, namen de hoofden der slavenhoudende stammen eene wel-overdachte houding aan. Nog voordat de Regeering de vrijmaking der slaven had uitgesproken, verzameelden zij hunne slaven en verkondigden hun op een toon waarin de ironie niet onduidelijk te hooren was, dat zij nu ook „heeren” en „vrouwen” zouden worden, althans de Koempania wilde dit. Zij konden dus van nu af aan gaan waarheen zij wilden. De meeste slaven antwoordden, dat zij te veel aan hunne heeren waren gehecht en wilden blijven wat zij waren. Nu, dan was het goed; op alles wat de Koempania zeide, zou „ja” worden geantwoord, maar feitelijk zou alles bij het oude blijven.

Dit is dan ook voor een deel het geval geweest. Maar ieder kan toch ook wel begrijpen, dat standsverheffing eene zaak van langen duur is. Dat een gewezen slaaf nu nog geen dorpshoofd, wegozichter of tolk kan worden, spreekt wel van zelf en is ook niet in 't minst bedenkelijk. Maar toch is de vrijmaking der slaven eene zaak van beteekenis. Vooreerst mogen de slavenkinderen (om ze nog maar eens zoo te noemen), niet worden verhinderd op school te gaan. Te voren zorgden de hoofden wel, dat zoo iets niet gebeurde. Dan mogen er huwelijken tusschen slaven en vrijen gesloten worden. Vroeger kon wel een vrije met eene slavine huwen, maar de vrouw bleef slavine; de slaven waren, volgens de Toradja's, een afzonderlijk soort menschen en konden evenmin vrij worden, als b. v. een hond een buffel kon worden. Huwelijken van slaven met vrije vrouwen waren verboden; daarop werd nooit eene uitzondering gemaakt. Thans mag zoo iets niet meer verhinderd worden. En ten slotte: was de slavernij in wezen gebleven, dan zou er ook een slavenhandel zijn ontstaan. Deze is nooit tot aanzijn gekomen. Wel hebben de Mohammedanen van de kust getracht een slavenhandel te beginnen, maar de slaven waren communaal bezit en konden dus slechts met toestemming der geheele familie verkocht worden. Daarbij gold het voor eene schande om een slaaf te verkoopen, want de stam verloor daar-

door weer een lid. Maar onder de huidige omstandigheden zou ongetwijfeld slavenhandel zijn ontstaan, als de slavernij niet was afgeschaft.

Een tweede, zeer belangrijke maatregel was het stichten van nieuwe dorpen. Binnen het grondgebied van den stam moesten alle dorpen van hunne heuveltoppen afkomen en herbouwd worden op vlakke, althans toegankelijke plaatsen, in de nabijheid van water en zóó, dat de groote weg, die door het gebied van den stam werd aangelegd, geen groote bochten behoefde te maken om alle dorpen van den stam te doorsnijden. Alle doorzettingskracht van den heer Mazee en alle overredingskracht der Zendelingen is noodig geweest, om te zorgen dat dit gebeurde. Twee of meer dorpen werden bijeengevoegd en elk dorp werd gebouwd met de huizen aan weerszijden van den grooten weg. In het midden kwam het schoolgebouw te staan.

Maar nu ontstond er eene kwestie. Zou aan de nieuw gestichte dorpen worden toegestaan een tempel te bouwen? Het scheen onbillijk dit te weigeren, en toch heeft de heer Mazee begrepen dat hij 't moest doen. De Toradja'sche tempel is in de eerste plaats de bewaarplaats der gesnelde koppen. Daar wonen de *anitoë's*, de krijgsgoden, de zielen van die voorouders, die zich door dapperheid hebben onderscheiden. Hun waren de schedels in den tempel gewijd, hun werden ook telkens nieuwe schedels beloofd. De heer Voskuil had indertijd reeds het koppensnellen verboden, evenzeer als het oorlogvoeren en het dragen van wapenen. Nu moest, als laatste consequentie, ook de dorpstempel verdwijnen. Er kwam wel eenig protest, maar de heer Mazee zette door. De tempels in de verlaten dorpen mochten blijven staan; deze tegemoetkoming had intusschen niet veel te beduiden, want men kwam zelden meer in de verlaten dorpen, de tempels werden niet meer onderhouden, en waren al spoedig te veel vervallen, dan dat men ze nog dorst te gebruiken. De grootste tempel dien wij ooit gezien hebben in de Toradja-landen, is ten slotte nog, op bevel van den heer Mazee, afgebroken, omdat men daarin had feestgevierd over den kop van een der soldaten die gedood was bij den overval eener patrouille in Mori. Hierdoor bleek ook duidelijk, dat het voortbestaan der tempels telkens aanleiding zou geven om het verbod van koppensnellen te overtreden. Thans bestaat er in de Posso-vallei geen enkele tempel meer; nu er geen koppen meer mochten gesneld worden, had de tempel alle reden van bestaan verloren; men heeft ze bijtijds afgebroken, om het hout nog te kunnen gebruiken.

Als positieve daad, is dit aanleggen van nieuwe dorpen wel de meest ingrijpende verandering geweest, die de Toradja'sche maatschappij heeft ondergaan. De bevolking heeft zeer ongaarne dit gebod opgevolgd, maar zij is nu geheel met den nieuwen toestand verzoend. Vooreerst moesten

er een aantal nieuwe huizen worden gebouwd en de menschen waren zoo wat allen tegelijk daarmee bezig; men kon dus elkaar weinig hulp reiken. Daar de groote wegen in het Binnenland in hoofdstrekking N.—Z. loopen en de huizen aan weerszijden van den weg moesten komen, had de helft der huizen het front naar 't O. Dit is tegen de gewoonte; het Toradja'sche huis maakt front naar 't W., opdat ieder binnenkomende het aangezicht keere naar 't O., vanwaar de levenskracht komt; het W. is daarentegen de hemelstreek des doods. Dan moest men den aanplant van kokospalmen en sirih-struiken, die in het oude dorp stonden, en de graven der voorouders verlaten, welke zich in de nabijheid van het oude dorp bevonden. In het algemeen vindt de Toradja het hard zijn dorp te verlaten. Vele stervenden lieten zich, als zij buiten hun dorp zwaar ziek werden, nog den steilen heuvel opdragen, om toch in hun dorp te sterven, of te zien of zij den levensgeest die hun begaf, ook daar nog konden terugvinden. En wat nog het moeilijkst van alles was: men moest het nieuw gebouwde dorp ook geregeld bewonen. Vroeger woonde men alleen in het dorp, als de bouwgronden vlak bij waren, maar het grootste deel van het jaar was men in zijn huis op den akker, en slechts bij feesten, vergaderingen of oorlogsgeruchten zocht men het dorp weer op. Nu was het uit met de vrijheid, want in het nieuwe dorp was men onder geregeld toezicht.

Het spreekt wel vanzelf, dat de zooveel grooter geworden dorpen ook een zeer grooten kring van bouwland zouden moeten hebben, wilde men den landbouw op de oude wijze blijven beoefenen. Van telkens verhuizen kon natuurlijk geen sprake zijn; er werd reeds meer zorg besteed aan den huisbouw, de meeste dorpen bouwden eene school en eene onderwijzerswoning, hadden goed beplante erven en wenschten dus hunnen akkergrond in de buurt van het dorp te kunnen houden. Daarom is het een groot geluk geweest, dat de Regeering de Toradja's heeft gedwongen om bevoeide rijstakkers aan te leggen. De sawah-bouw is van ouds op Midden-Celebes bekend. De Bergvolken, de Parigiërs en de Kalliërs waren er mede vertrouwd, en de Bare'e-sprekers wisten ook zeer goed wat men onder den natten rijstbouw verstond. Natuurlijk hadden zij aan de nieuwigheid geen zin. Den eersten keer mislukte de zaak, ook al door het eigenwijs optreden van een Maleier, die als landbouw-opzichter was aangesteld. Maar in het tweede jaar, toen men dien man liet praten en zich veroorloofde zijn eigen gang te gaan, was de uitkomst zeer bevredigend en thans is de sawah-bouw geheel ingeburgerd. De dorpen die bevoeibaar land hebben, doen al hun best dit geheel te gebruiken en de dorpen die geen sawah's kunnen aanleggen, beginnen zich reeds te beklagen en voelen zich misdeeld.

En nu kwamen ook de hoofden in eene andere verhouding tot de dorpelingen. Te voren waren zij voorgangers, leiders, handhavers van het gewoonterecht; nu werden zij bestuurders, die bevelen moesten geven en straffen waar niet gehoorzaamd werd. Dit ging den meesten zeer slecht af. Overreden en bepraten, dat was totnogtoe hun werk geweest, regeeren konden zij niet en ze wilden het evenmin. Met groot geduld heeft de heer Mazee hen hiertoe trachten te brengen. Allereerst moesten zij gevoel van verantwoordelijkheid krijgen. Daarom werd zoo veel mogelijk de rechtspraak aan hen overgelaten, voorts de zorg voor het uiterlijk van hun dorp en het schoolgebouw, voor het geregeld schoolgaan der kinderen en het regelmatig thuiskomen der dorpsbewoners. Om het blijven wonen op de rijstakkers tegen te gaan, werd zelfs verboden dat de tuinhuzen ruim en geriefelijk werden ingericht en dat de droge velden ver van het dorp werden aangelegd.

Deze dwang zal natuurlijk als zoodanig worden gevoeld, zoo lang het nog niet tot de fatsoenlijke gewoonten behoort om des avonds in het dorp terug te komen, huis en erf te onderhouden en de kinderen te laten schoolgaan. Dit is eene kwestie van tijd van de zijde der bevolking, en dus van onze zijde eene zaak van geduld. Nog lang zal het beleid van den controleur van Posso voornamelijk zijn te beoordeelen naar de wijze op welke hij met de hoofden omgaat. Schiet hij hierin te kort, behandelt hij hen minachtend of onbillijk, dan zal hij alles wat hij wil gedaan krijgen, door dwang moeten tot stand brengen. Weet hij met de hoofden om te gaan, dan zal hij het Toradja-volk als goedgehartig, meegaand en tegemoetkomend leeren kennen.

Verder werd het oorlogvoeren verboden. Deze bepaling vond men billijk, want men begreep dat de Koempania volkomen in staat was om den vrede te handhaven. Maar het verbod van koppensnellen verwekte groote teleurstelling. Menschenhoofden zijn krachtige heilmiddelen, en hoewel de Hollanders daaraan nu niet geloofden, konden zij andersdenkenden toch wel toelaten ze zich te verschaffen. Als men dan ten minste maar de koppen mocht medenemen van de vijanden der Koempania, die door de soldaten gedood waren! Maar ook dat werd niet toegestaan. Zoo is dus het verbod van koppensnellen niets anders dan zuivere onverdraagzaamheid.

Nog erger is dit met het verbod van godsoordeelen en heksenprocessen. Vroeger behoefde geen enkel geding onbeslist te blijven. Konden de menschen het niet uitmaken, dan deden de goden het. Het gewone godsoordeel was het speerwerpen. Hij wiens speer het diepst in den grond was gedrongen, was door de goden in 't gelijk gesteld. Men kon een bekwaam speerwerper in zijne plaats stellen, en zoo werd de wed-

strijd nog belangrijker. Nu schafte de Koempania deze rechtspraak der goden af, omdat zij niet aan de goden geloofde. Als zij dan de rol der afgeschafte goden maar overnam, en alle zaken uitmaakte? Maar dat kan zij niet eens! Zuivere onverdraagzaamheid alweer! Wel erkennen bezadigde Toradja's dat door een godsoordeel menigmaal een onschuldige is veroordeeld, maar daarvoor droegen de goden de verantwoordelijkheid en de zaak was in ieder geval voor goed uit.

En het ergste was het verbieden der heksen-processen. Heksen en heksenmeesters zijn menschen die een menschenetend binnenste hebben. Zij zelf kunnen daar niets aan doen. Maar zij zijn niettemin moordenaars, die hunnen medemenschen het bloed uitzuigen en hun de lever uit het lijf eten. Zij werden steeds ter dood veroordeeld en dan door een anderen stam gekocht en in stukken gehakt. Nu laat de Koempania de moordenaars los loopen, die niet beter zijn dan dolle honden, omdat zij zelf niet gelooft aan heksen, en omdat de heksen aan de Hollanders geen kwaad doen. Maar of de Toradja's er mee heengaan, dat deert den Hollanders niet!

Er zijn dan ook nog ettelijke malen heksen en heksenmeesters door sluipmoord omgebracht. Als de zaak uitlekte, werden allen die er maar iets mede te maken hadden gehad, streng gestraft. Het zal zeker nog lang duren eer de vrees voor heksen verdwijnt, althans bij de Heidenen.

Vervolgens komt de belasting ter sprake. Deze is eerst als hoofdgeld opgelegd; iedere werkbare man betaalde jaarlijks *f* 2,50. Later is een belasting op het inkomen ingesteld, met *f* 5,— als maximum en *f* 0,50 als minimum. Nu heeft in den communistischen staat der Toradja's niemand eigenlijk persoonlijk inkomen. Wie ijverig, sterk en vlug was en dus meer kon voortbrengen dan hij gebruikte, zag zich zijne overproductie steeds afhandig gemaakt door anderen, niet alleen door de ouden en zwakken, maar ook door de luien en zorgeloozen. Dit verslapte op den duur ieders ijver. Nu echter moet iedere man die in de volle kracht van zijn leven is, *f* 5,— betalen. Hoe minder de werkkraft is, hoe kleiner de belasting wordt. Oude lieden die nog wat kunnen uitvoeren, betalen *f* 0,50; wie niet meer kan werken, is vrijgesteld.

Tegen het betalen der belasting hebben de Toradja's nooit geprotesteerd. Ook aan Loewoe betaalden zij schatting en de schattingvaarders van de Datoe kwamen nog wel met groot gevolg, moesten zeer ruim en zeer lang onderhouden worden en traden hoogst aanmatigend op. Dit is bij de Koempania alles beter. Maar het is een heele toer voor den Toradja om aan geld te komen. Vee of landbouwproducten verkoopen, gaat slecht, want tegen den tijd dat er betaald moet worden, komen allen tegelijk daarmee aan. Het is dus onvermijdelijk, dat een aantal

Toradja's boschproducten gaat zoeken. Ook dit nog niet te keeren euvel is door het Bestuur zóó geregeld, dat veel van het nadeel wordt weggenomen. Vooreerst is verboden, dat een Toradja langer dan 2 maanden wegblijft uit zijn dorp. Dan is bepaald, dat de boschproducten onmiddellijk aan een groothandelaar worden geleverd. Van ieder dorp mag slechts de helft der mannen uitgaan; de rest blijft aan den veldarbeid. En elk der handelaars krijgt een bepaald aantal dorpen aangewezen, waaruit hij zijne werklieden mag recruteeren. Op deze wijze zijn de na-deelen zoo goed mogelijk voorkomen.

Ten slotte de heerendiensten. Ten behoeve van het verkeer zijn er 4 groote wegen aangelegd in het Binnenland, die met elkaar een 300 K. M. lang zijn. Alle dorpen liggen aan een dezer wegen. Ze worden goed onderhouden en hebben flinke overdekte bruggen, maar ze zijn niet ge-hard. Dit is vooreerst nog onmogelijk; de bevolking is nog te schaarsch om zooveel arbeid te kunnen verrichten. Gewoonlijk wordt 4 dagen in de maand heerdienst gedaan en in den tijd van drukken veldarbeid wordt vrijstelling gegeven. Het aantal heerdienst-dagen zal de 40 per jaar zeker niet te boven gaan.

Aan de heerdiensten heeft men geweldig het land. Werken ten algemeenen nutte, zonder loon, niet eens voor den kost, dat vindt de Toradja een zwaren last. De hoofden moeten ter dege de hand houden aan dezen plicht, want anders zou de opkomst zeer slecht zijn. 't Is zeer jammer dat althans de hoofdweg van Posso naar het Meer nog niet kan verhard worden. De Posso-rivier is voor de vaart alleen in den benedenloop bruikbaar, van af het dorp Pandiri, maar zij kronkelt sterk en de weg, die langs dat gedeelte loopt, is slechts 10 paal lang. De beste en grootste sawah's liggen aan het Meer, maar er zijn 3 menschen noodig om 1 pikoel rijst naar het strand te dragen. Daarvoor hebben zij minstens 2 dagen noodig. De terugweg is natuurlijk ook twee dagen en één dag komt er nog bij, om uit te rusten en voor het verdiende geld te koopen wat men noodig heeft. De prijs van 1 p. rijst is f 7,50. Voor 3 menschen in 5 dagen maakt dit dus f 0,50 per dag, een loon dat de Toradja ook kan verdienen, zonder dat hij er zijne rijst voor kwijt is. Mats is veel te gering van prijs en te zwaar van gewicht om ze als draaglast te vervoeren. Wij, die aan het Meer hebben gewoond, konden steeds zooveel rijst, mats, enz. krijgen als wij wilden, want het vervoer van groote hoeveelheden te water was uiterst gemakkelijk. Maar wat betee-kenen een paar Hollandsche families als afnemers voor de overproductie eener geheele bevolking?

Eerst wanneer er een paar karrewegen tot stand komen, zal er voor de bevolking voordeel op zitten om hare overproductie van de hand te

zetten, aan de betalende vreemdelingen van het zeestrand. De binnenlandsche ruilhandel is onderlinge hulp, die de menschen wel uit den nood redt, maar hen niet economisch vooruit brengt.

Het onderwijs gaat van de Zending uit. Het wordt in de landstaal gegeven. De onderwijzers zijn tot nog toe Minahassers; één is een Toradja, gediplomeerd leerling der Minahassische kweekschool. Er is reeds eene kweekschool voor onderwijzers, maar zij heeft nog geene leerlingen kunnen afleveren. Het onderwijs omvat, behalve het godsdienstonderwijs, lezen, schrijven, rekenen, zingen, fluitspel, landbouw en handenarbeid. Elke school heeft een akker, waarvan de opbrengst door de leerlingen en den onderwijzer wordt gedeeld.

Er is reeds een geslacht van onderwezenen voorhanden. Sommige jongelieden toonden, na de school te hebben afgeloopen, geen lust om te gaan landbouwen; zij wilden liever handelaars worden. Dit is natuurlijk mislukt. De Toradja'sche maatschappij heeft in 't algemeen te weinig kracht om de verkeerde elementen uit te werpen; zij is daartoe te toegewend gezind. Maar het Bestuur kan er veel aan doen, b. v. door te zorgen dat aan zulke leegloopers geen crediet wordt gegeven. De handelaars zijn hiertoe nog te gaarne bereid, omdat zij wel weten, dat de geheele familie zich verantwoordelijk voelt voor de schuld van een harer leden. Maar de Toradja heeft evenmin handelsgeest als de Minahasser; hij is in hooge mate zorgeloos en heeft op het punt van schulden maken een uiterst ruim geweten.

Wat nu de naaste toekomst zal zijn voor het Toradja-volk, is niet zoo gemakkelijk te zeggen als het wel schijnt. Zeer veel hangt af van den bestuursambtenaar te Posso. Het militair bestuur is tot nog toe uitstekend geweest. Er is gelegenheid om de taal, de zeden en de geaardheid der Toradja's te leeren kennen en wie daarvan gebruik maakt, gaat van hen houden. Het is een volk dat eene schoone toekomst kan hebben. De veranderingen die hunne maatschappij heeft ondergaan, zijn van zeer ingrijpenden aard. En nog een zeer belangrijke factor in dit alles: de Evangelie-prediking, het godsdienst-onderwijs en de overgang tot het Christendom van zeker reeds 2000 Toradja's, heb ik buiten mijn bestek gelaten. Ik herhaal het: de toekomst laat zich schoon aanzien, maar er is een ernstig gevaar, n. l. overhaasting. Vooral als de besturende ambtenaren elkaar snel opvolgen, is er weinig kans dat er geduld wordt beoefend. En toch dit is zeer dringend noodig. In kloeken hervormingsijver hebben de eerste bestuurders koppensnellen, heksenprocessen, gods-ordeelen, slavernij, 't dragen van wapenen afgeschaft, nieuwe dorpen gesticht, den natten rijstbouw ingevoerd, het wonen op de akkers verboden, heerendiensten en belasting geëischt, het zoeken van boschpro-

ducten beperkt, het schoolgaan der kinderen bevorderd, dorps- en districts-
 hoofden aangesteld, vaccine ingevoerd. Over dit alles zijn nog geen 10
 jaar verlopen. Is dit nu voorloopig niet genoeg voor een volk, dat nooit
 vreemde overheersching heeft gekend, en tot voor korten tijd steeds zijn
 eigen gang heeft kunnen gaan? Als de eerste bestuurders hadden gewe-
 ten dat zij met hunne maatregelen den godsdienstig-maatschappelijken
 toestand der Toradja's geheel en al onderste boven keerden, dan zouden
 zij veel minder doortastend zijn geweest. Het is misschien goed dat zij
 in eene zekere onwetendheid hebben gehandeld. Maar nu moet men de
 gemaakte veranderingen tijd laten om te beklijven. De maatregelen zijn
 het waard, want zij zijn goed bedoeld en ook doorgaans goed uitgevoerd.
 Maar ook het volk is het waard, en om zijnen zedelijken en maatschap-
 pelijken vooruitgang is het ten slotte toch te doen.